

УДК 342.7:327(478)

Т. Заворотченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії держава і права,
конституційного права та державного управління юридичного факультету
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара

НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНІ ПОГЛЯДИ НА ОБГРУНТУВАННЯ ОХОРОНИ І ЗАХИСТУ ВИБОРЧИХ ПРАВ ГРОМАДЯН

Необхідність забезпечення поєднання загальновизнаних стандартів виборів і національних норм регулювання виборів, виборчих прав і свобод людини і громадянина, а також гарантій їх здійснення та захисту означає проведення в життя положення міжнародних принципів за допомогою національного законодавства та відповідної державної політики, а також закріплення гарантії для організації суспільного й міжнародного спостереження за виборами. Із вищевказаного зрозуміло, що на сьогоднішній день створений правовий стандарт демократичних виборів, який є не просто декларацією, а елементом правової виборчої системи держави, щодо якого держава взяла на себе зобов'язання визнати, дотримуватися та захищати. Проте, на нашу думку, «визнання, дотримання та захист» повинні діяти комплексно. Лише в даному випадку громадянин може реалізувати свої виборчі права. Якщо з «визнанням» у нашій країні все нормально, то з «дотриманням та захистом» виникає багато проблем, особливо у сфері охорони та захисту виборчих прав громадян. Не марно Президент України після вступу на посаду гостро ставить питання про боротьбу з корупцією, яка проникла й у владні відносини.

Проблеми конституційно-правового регулювання охорони і захисту виборчих прав громадян досліджували такі вчені-конституціоналісти, як І. Андрєєва, М. Бондар, І. Борісова, В. Букач, А. Васін, А. Головістікова,

Л. Грудцина, І. Дробуш, К. Козлова, А. Колодій, А. Конов, А. Олійник, Т. Слінько, В. Фадєєв та інші. Проте проблеми обґрунтування охорони й захисту виборчих прав громадян, які входять до системи конституційних суб'єктивних політичних прав і свобод людини і громадянина, спеціально не вивчались, в існуючих наукових працях вони досліджувалися частково або в межах ширшої конституційно-правової проблематики без комплексного підходу.

Предметом даної статті є обґрунтування охорони і захисту виборчих прав громадян. Метою запропонованої наукової статті є аналіз охорони і захисту виборчих прав громадян у сучасних умовах та обґрунтування практичної сторони даної проблеми. Мета статті визначає завдання, які полягають у наступному: 1) визначенні змісту виборчих прав громадян України, який характеризує суспільні відносини, що виникають між суб'єктами виборчих відносин; 2) розкритті гарантій виборчих прав громадян та доведення того, що Основний закон України обмежується лише зазначенням на здійснення громадянами активного й пасивного виборчого права; 3) внесенні пропозицій щодо дослідження правової основи регулювання зарубіжного досвіду захисту виборчих прав громадян.

Новизна обраної теми полягає в аналізі виборчого законодавства України, а також у розробці на підставі проведеного аналізу конкретних пропозицій щодо вдосконалення виборчо-

го законодавства у вказаному напрямі правового регулювання.

Розпочати аналіз доцільно з того, що для зміни практики необхідно підготувати теоретичне обґрунтування. У нашому випадку дане вдосконалення охоронних норм виборчих правовідносин є конкретнішим за ті стандарти, які були названі раніше, та потребує більш жорсткого і конкретного нормативного забезпечення захисних процедур виборчих прав громадян. Вже зараз щодо цього можна запропонувати наступні правозахисні заходи: необхідно в законодавчому порядку закріпити особисту компенсаційну, штрафну і каральну відповідальність посадової особи, яка прийняла неправомірне рішення; встановити прямий (зворотний) зв'язок Президента (його апарату) із громадянами з питань захисту прав і законних інтересів громадянина за порушення їх чиновником. Такі заходи рекомендується прийняти на внутрішньодержавному рівні. Однак не треба скидати з рахунків і міжнародний захист прав і свобод людини і громадянина, його політичних прав, у тому числі виборчих. Оскільки внутрішньодержавні органи в основному знаходяться під впливом «адміністративного ресурсу» (корпоративного інтересу), то кожен громадянин [1, с. 21] має право звертатися до міжнародних органів щодо захисту прав і свобод людини, в тому числі виборчих, якщо є міжнародний договір України, що встановлює міжнародно-правовий механізм захисту прав і свобод людини і громадянина, якщо вичерпані всі наявні внутрішньодержавні засоби правового захисту. Таким чином, Україна доповнює внутрішньодержавні способи «судового» й адміністративного захисту міжнародними способами захисту прав і свобод для кожної особи, яка знаходиться під юрисдикцією України. Докладніше про міжнародно-правовий захист виборчих прав громадян, наприклад, Європейським Судом із прав людини у Страсбурзі, а також про механізм даного захисту можна дізнатися, ознайомившись із ма-

теріалами В. Абдрашитової [2, с. 71]. Захист прав і свобод, у тому числі виборчих, є предметом ведення України й, одночасно, сферою спільного ведення країни та її регіонів. Практично це означає, що з одного боку, державний рівень регулювання й захисту прав і свобод не може бути ні в якій формі применшений регіонами України, а з іншого – що ті ж регіони нашої держави несуть конституційний обов'язок захищати права і свободи будь-якої людини і громадянина на своїй території, має право розширяти державні гарантії їх захисту [3, с. 29].

Конституцією України визначено, що захист прав і свобод людини і громадянина є обов'язком держави в цілому, а також органів державної влади – Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України та інших органів виконавчої влади й органів місцевого самоврядування [4, с. 97]. Будучи основою для всього виборчого законодавства та володіючи найвищою юридичною силою, Конституція України є тим орієнтиром, що слугує правовій основі охорони й захисту виборчих прав. Крім того, Конституцією України (ст. 3) встановлено, що вищим безпосереднім вираженням влади народу є, зокрема, вільні вибори. Вихідні начала принципу вільних виборів сформульовані в Міжнародному пакті про громадянські і політичні права від 16 грудня 1966 р. [5, с. 23].

Конституція України визначає зміст виборчих прав громадян України. Ст. 38 Конституції України встановлено, що громадяни України мають право вільно обирати й бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. Не мають права обирати та бути обраними лише громадяни, визнані судом недієздатними, а також ті, що містяться в місцях позбавлення волі за вироком суду.

Підставою позбавлення громадянина виборчих прав може бути лише рішення суду, яке вступило в законну силу. Наприклад, притягнення до кримінальної відповідальності – одна

зі стадій кримінального судочинства, якій передують стадії порушення кримінальної справи. Для порушення кримінальної справи за фактом злочину зареєстрованого кандидата слідчі органи не зобов'язані просити згоди відповідного прокурора. Лише після появи достатніх підстав для пред'явлення зареєстрованому кандидату звинувачення у злочині слідчі органи звертаються до прокурора, який, даючи згоду на притягнення зареєстрованого кандидата до кримінальної відповідальності, зобов'язаний повідомити про це відповідну виборчу комісію. Однак комісія не може анулювати реєстрацію такого кандидата, оскільки ст. 55 Конституції України говорить, що винною у здійсненні злочину особа може бути визнана лише за умови набрання законної сили вирок суду, крім того, така особа повинна міститися в місцях позбавлення волі. Після повідомлення прокурора виборча комісія має право отримувати інформацію щодо процесу слідства та судового розгляду. І лише в цьому випадку, якщо до дня голосування суд винесе обвинувальний вирок, визначить у ньому зареєстрованому кандидату покарання у вигляді позбавлення волі, та вирок вступить у законну силу, виборча комісія зобов'язана буде скасувати реєстрацію. Установлені законом додаткові охоронні гарантії особистої недоторканності зареєстрованого кандидата дають йому можливість, не побоюючись необґрунтованих переслідувань, дійти до кінця виборів.

Між тим, гарантії виборчих прав громадян отримали в Конституції України обмежене закріплення, якого, безумовно, недостатньо. Конституція України обмежується лише зазначенням на здійснення громадянами активного і пасивного виборчого права (ст. 70, про яку йшлося вище) та принципами загального, рівного і прямого виборчого права за таємного голосування щодо виборів Президента України (ст. 103). Така ситуація дозволяє Голові Конституційного Суду України стверджувати: «Загальні принципи виборчого права в

їх повному обсязі і щодо виборів до всіх органів державної влади держави та місцевого самоврядування потребують не лише законодавчих, але й конституційних гарантій» [6, с. 198]. Природно, що ключові принципи виборчого права могли б бути прописані у Конституції України не лише щодо виборів Президента України, але й щодо виборів усіх рівнів – державного, регіонального і місцевого. Однак процедура зміни розділу III Конституції України (ст. 71 Конституції України), в якій закріплені загальні принципи виборчого права, передбачає розробку і прийняття нового проекту Конституції України, що представляє собою винятковий випадок і не буде сприяти стабільності суспільних відносин [7, с. 243].

На нашу думку, суди під час розгляду виборчих спорів зобов'язані застосовувати в першу чергу не лише положення Конституції України, але й норми-принципи міжнародного права у сфері виборів, які отримали назву міжнародних виборчих стандартів. Вони будуть окремо розглянуті далі. Ми певні, що одним із недоліків сучасного конституційно-правового регулювання охорони й захисту виборчих прав громадян є відсутність у Конституції України норм, які визначають виборчу систему України. Відсутність даних норм дозволяє змінити виборчу систему перед кожною виборною кампанією [8, с. 118].

Історично першою радянською конституцією, в якій отримала закріплення виборча система України, була Конституція СРСР 1936 р. [9, с. 3]. Її положення були розвинені Конституцією РРФСР 1937 р., яка встановила вибори до всіх рад депутатів трудящих за мажоритарною виборчою системою, норми представництва залежно від чисельності населення, а також можливість відкликання депутата за рішенням більшості виборців.

Глава 13 «Виборча система» Конституції СРСР 1977 р. [10, с. 37] вже визначала загальний порядок утворення виборчих комісій та підстави передвиборної агітації. Конституція РРФСР

1978 р. практично дослівно відтворила положення прийнятої в 1977 р. Конституції СРСР.

Таким чином, на момент розробки проекту чинної Конституції України було накопичено «досвід» конституційного регулювання виборчої системи України. Тим не менш, Конституційна Рада видала із президентського проекту пряму вказівку про обрання депутатів Верховної Ради України за територіальним округом, в чому можна побачити передумову допущення також і пропорційної виборчої системи, однак не закріпивши цього безпосередньо.

Конституція України надає будь-якій особі, яка проживає на території країни, право на об'єднання, свободу на участь та перебування в даному об'єднанні (ст. 37). Водночас ч. 1 ст. 38 Конституції України закріплює за будь-яким громадянином право бути обраним до органів державної влади та органів місцевого самоврядування. На нашу думку, відмова від мажоритарної виборчої системи порушує обидва права, які нами розглядаються, оскільки право бути обраним отримує лише особа, яка є членом об'єднання (політичної партії), що у свою чергу примушує громадян, які бажають реалізувати своє конституційне право, вступати до будь-якого об'єднання. Вже згаданою нами ч. 1 ст. 38 Конституції України передбачено також право громадян брати участь в управлінні державними справами через своїх представників. Щодо виборів до Верховної Ради України, такими представниками громадян України є політичні партії.

У свою чергу Конституційний Суд України, висловлюючись із приводу діючої змішаної системи у процесі виборів до Верховної Ради України, визначив: «Змішана виборча система існує в деяких демократичних державах і у своїй основі, як показує світовий досвід, є сумісною із загально визнаними принципами і нормами міжнародного права, які відносяться до виборчого права та закріплені Конвенцією про захист прав людини й основних свобод 1950 р. (ст.

3 Протоколу № 1 від 20 березня 1952 р.) і Міжнародним пактом про громадянські й політичні права 1966 р. (ст. 25). Така система відповідає призначенню виборів як вищого безпосереднього виразника влади народу. За допомогою вільних виборів на основі загального, рівного і прямого виборчого права за таємного голосування вищевказана система дозволяє відобразити загальні переконання, яких дотримуються громадяни, та адекватно виразити їх волю про склад парламенту як представницького органу держави». Отже, змішана виборча система виборів депутатів Верховної Ради України найбільш повно відображає розстановку політичних сил, найкращим чином відповідає політичним правам громадян України, гарантованих Конституцією України. Інакше вести мову про охорону виборчих прав неприродно, оскільки повною мірою право громадян безпосередньо брати участь в управлінні державними справами на національному рівні буде відсутнім.

Підсумовуючи вищенаведене, можемо зробити висновок, що на даний час істотним недоліком і слабкою ланкою всієї виборчої системи в цілому є відсутність належного громадського контролю на всіх етапах виборів. І справа не лише у формуванні дієвого правового механізму щодо здійснення контролю, але й у низькому рівні правової культури громадян та в необхідності підвищення рівня правових знань у всіх учасників виборчого процесу. Нам представляється, що рішення цієї проблеми буде відбуватися досить складно, тому що вона пов'язана із загальною культурою населення і традиціями. Однак для подолання цієї складної проблеми на сучасному етапі вдосконалення правового захисту виборчих прав громадян, особливо на регіональних і муніципальних виборах, можливо створення інституту професійних контролерів при ЦВК України.

Дослідження знову підтвердило необхідність більш чіткого врегулювання відносин у сфері виборів між регіонами України та органами державної влади. У

цій ситуації було б доцільним прийняття Виборчого кодексу України, що забезпечувало б єдність, структурність та системність правового регулювання різних питань у сфері виборчого права. І перш за все, в ньому слід більш чітко визначити повноваження регіонів України та органів державної влади щодо окремих інститутів виборчого права, що дозволить усунути протиріччя і стабілізувати судову практику під час захисту виборчих прав.

Запропоновані вище висновки і пропозиції, на нашу думку, можуть сприяти вдосконаленню не лише конституційного законодавства, але й науки про права людини в частині механізму реалізації прав, свобод та обов'язків людини і громадянина та розвитку подальших наукових досліджень охорони й захисту виборчих прав громадян.

Ключові слова: захист виборчих прав громадян, виборці, виборча система, виборчі права, демократичні вибори.

Розглянуто зміст охорони і захисту виборчих прав громадян. Висвітлена проблема забезпечення поєднання загальнодержавних стандартів виборів і національних норм регулювання виборів, виборчих прав і свобод людини і громадянина. Виокремлено гарантії здійснення та захисту виборчих прав громадян України. Проаналізовано практичну сторону проблеми обґрунтування охорони і захисту виборчих прав громадян. Автор дійшов висновку, що для того, щоб змінити практику, необхідно підготувати теоретичне обґрунтування даної проблеми. Розкрито положення про державний рівень регулювання та захисту прав і свобод. Формулюються пропозиції щодо виконання регіонами нашої держави конституційного обов'язку захищати права і свободи будь-якої людини і громадянина на своїй території.

Рассмотрено содержание охраны и защиты избирательных прав граждан. Освещена проблема обеспечения сочетания общепризнанных стандартов выборов и национальных норм регулирования выборов, избирательных

прав и свобод человека и гражданина. Выделены гарантии осуществления и защиты избирательных прав граждан Украины. Проанализирована практическая сторона проблемы обоснования охраны и защиты избирательных прав граждан. Автор пришёл к выводу, что для того, чтобы изменить практику, необходимо подготовить теоретическое обоснование данной проблемы. Раскрыто положение о государственном уровне регулирования и защиты прав и свобод. Формулируются предложения относительно выполнения регионами нашего государства конституционной обязанности защищать права и свободы любого человека и гражданина на своей территории.

The content protection and the protection of the electoral rights of citizens. The problems of providing a combination of generally accepted standards of elections and national regulations elections, electoral rights and freedoms of man and citizen. Author determined safeguards implementation and protection of the electoral rights of citizens of Ukraine. Analyzed a practical problem grounding protection and the protection of electoral rights. The author concluded that in order to change the practices necessary to prepare a theoretical study of this problem. Exposed position on the state level regulation and protection of human rights and freedoms. Formulated proposals for the implementation of the regions of our state constitutional duty to protect the rights and freedoms of every man and of the citizen in the territory.

Література

1. Шишкина О.Е. Конституционно-правовая ответственность за нарушение избирательных прав граждан как способ их защиты / О.Е. Шишкина // Государственная власть и местное самоуправление. – М. : Юрист, 2009. – № 3. – С. 20-22.

2. Абдрашитова В. Решения Европейского суда по правам человека в националь-

- ной правоприменительной практике / В. Абдраштова // Российская юстиция. – 2007. – № 9. – С. 71-74.
3. Протокол № 1 к Конвенции о защите прав человека и основных свобод : подписан в г. Париже 20.03.1952 г. (с изм. и доп. от 11.05.1994 г.) // СЗ РФ. – 2001. – № 2. – Ст. 163.
4. Тодика Ю.М. Конституція України: проблеми теорії і практики : монографія / Ю.М. Тодика. – Х. : Факт, 2000. – 608 с.
5. Міжнародний пакт про громадянські та політичні права від 16 грудня 1966 р. – К. : Укр. правнича фундація ; вид-во «Право», 1995. – 40 с.
6. Конституційне право України : навч. посібник [для підгот. до іспиту за кредитно-модульною сист. навч.] / В.О. Боняк, В.А. Завгородній, А.В. Самотуга, Л.А. Філяніна. – Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. – 296 с.
7. Конституційне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / За ред. В.П. Колісника та Ю.Г. Барабаша. – Х. : Право, 2008. – 416 с.
8. Авакьян С.А. Конституция России: природа, эволюция, современность / С.А. Авакьян. – 2-е изд. – М. : РЮИД, «Сашко», 2000. – 426 с.
9. Конституция (Основной закон) Союза Советских Социалистических Республик (утверждена постановлением Чрезвычайного VIII Съезда Советов Союза Советских Социалистических Республик от 5 декабря 1936 г.) // Известия ЦИК СССР и ВЦИК. – 1936. – № 283.
10. Конституция (Основной Закон) Союза Советских Социалистических Республик (принята ВС СССР 7 октября 1977 г.) // Ведомости ВС СССР. – 1977. – № 41. – Ст. 617.

УДК 349.3

Л. Малюга,

кандидат юридичних наук, асистент кафедри трудового права та права соціального забезпечення юридичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ЮРИДИЧНА ПРИРОДА ПОНЯТТЯ «СОЦІАЛЬНИЙ ЗАХИСТ ДІТЕЙ-ІНВАЛІДІВ»

Метою даного дослідження є розкриття юридичної дефініції «соціальний захист дітей-інвалідів». Актуальність обраної теми дослідження пояснюється тим, що сьогодні кількість осіб з інвалідністю неухильно зростає, що потребує від держави вжиття необхідних заходів з метою забезпечення їм гідного та повноцінного життя, створення умов для самореалізації на рівні з іншими громадянами. Вирішення цих завдань ускладнюється відсутністю чітко сформульованого понятійного апарату у сфері соціального захисту, у тому числі й у царині соціального захисту інвалідів, і особливо дітей-інвалідів. Проведення дослідження за обраним напрямком дозволить розкрити зміст категорії «соціальний захист дітей-ін-

валідів», що сприятиме уніфікації термінології у сфері соціального захисту. Під час здійснення даного наукового пошуку передбачається окреслити основні підходи до трактування поняття «соціальний захист», визначити співвідношення категорій «соціальний захист» та «соціальне забезпечення», запропонувати юридичну інтерпретацію терміну «соціальний захист дітей-інвалідів».

Проблеми соціального захисту інвалідів були предметами досліджень багатьох науковців. Зокрема, різним аспектам соціального захисту цієї категорії осіб присвятили свої наукові роботи Н.Б. Болотіна, І.Б. Іванова, Н.Я. Лапка, В.С. Маринець, Д.П. Мельничук, В.А. Красномоєць, І.Г. Козуб,

